

הלכות תפלין סימן לב

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק קיח]

שחלק הי"ד מהגו"ן בל"קף עד שפנאָה פֿשני אותיות¹⁵⁸.

(ח"א סי' ג אות ח) שהן כשרות, שאף על פי שבמקום שצריך מים תועיל קריאת התינוק להכשירן בתורת מים, מ"מ אין קריאת התינוק מועילה לפוסלן, כיון שלבר דעת נראית האות כ"ף לאחר העיון כנפרדת להדיא מן האות וי"ו. מאידך, הגדולי הקדש (סי' זה ס"ק לג) כתב שאותיות אלו פסולות.

[משנ"ב ס"ק קכ]

גרי זו הפסידה עקר צונתה, שפנאָה פֿשני זני"ן¹⁶¹.

161 ולענין חטוטרט שאינה דבוקה לז"ן אלא באחד מצדדיה, הסתפק לקמן (משנת סופרים אות חי"ת ובביה"ל שם ד"ה ואם) אם השתנתה צורתה ואי אפשר להכשירה, או לא.

[משנ"ב ס"ק קכב]

אפלו אם פרידתן נגר להדיא [דהיגו תכף ומיד שפנאָה אותן] יכול לתקנם¹⁶².

162 והחזו"א כתב (או"ח סי' ח ס"ק ז), שגדר ניכר להדיא אינו תלוי אם ניכר הדבר מיד או לאחר התבוננות, אלא במה שנראה הדבר לעין כשתי אותיות, וכגון באות צד"י שנפרדה הי"ד מהגו"ן ונראות יותר כשתי אותיות הנפרדות זו מזו.

[משנ"ב שם]

כן קטב הגאון רבי עקיבא איגר בחדושי, ודלא כפריימקדים שפחמיר בזה¹⁶³.

163 וכן נקט כרעק"א לקמן במשנת סופרים (קצור כללי שלא כסדרן ד"ה תפלין, ובאות חי"ת ביה"ל ד"ה ואם). ובביה"ל כאן (ד"ה מכירים) כתב שעל כל פנים נראה לסמוך על זה בשעת הדחק [וראה בקצור כללי שלא כסדרן שם שנקט להחמיר שלא בשעת הדחק דוקא לגבי הדין של צד"י שנכתב כיו"ד נו"ן, וכפי שכתב בביה"ל כאן (ד"ה אות) להחמיר בזה, אך לגבי הדין של יו"ד של אל"ף ושי"ן לא הזכיר זאת שם, וכסתימת המשנ"ב כאן שהיקל בכל אופן], וראה מה שכתבנו בביה"ל ד"ה מכירים.

158 ודוקא באות צד"י שנכתבה על פי הבי"י, דהיינו בצד"י הנראית כנו"ן ויו"ד, אבל באות צד"י שנכתבה על פי הארי"י ז"ל, דהיינו שהיו"ד הפוכה, כתב המקדש מעט (ס"ק קטז) שאין דינה כשתי אותיות, אלא כיו"ד של האל"ף שנפסקה. וביו"ד של אלפי"ן שיני"ן ועיני"ן, שאינן נוגעות בגוף האות, ותינוק מכירן, כתב הפמ"ג (אי"א ס"ק לו), והביאו הביה"ל לקמן (משנת סופרים אות חי"ת ד"ה ואם) שאף על פי שהיו"ד יש לה צורת אות בפני עצמה, מ"מ אינה פסולה משום 'שלא כסדרן'.

ובטעם הדבר כתב הפמ"ג (שם), שאינה דומה לצד"י שנפרדה היו"ד מהגו"ן, משום שבצד"י רואים שהן אותיות פרודות, זו שמה יו"ד וזו שמה נו"ן, וכשמחברן הרי הוא כותבן שלא כסדרן, מה שאין כן ביו"ד שאלפי"ן וכדו', שבהלך האל"ף ללא היו"ד אין צורת אות בפני עצמה. והחזו"א (או"ח סי' ח ס"ק ז) ביאר עוד, שכיון שהאל"ף ללא היו"ד אינה אות כלל, הרי זה מושך את העין לראותה כאות אחת, מה שאין כן כשיש לכל חלק צורת אות בפני עצמה.

[משנ"ב שם]

אבל אם לא עשה להיו"ד רגל שקמאלי, אף דאם ישאר קף פסול, דאיננו יו"ד פראוי לפי דעת רב הפוסקים, גדלקמן בסימן לז¹⁵⁹.

159 וכמו שכתב שם בצורת האות יו"ד, שרוב הפוסקים סוברים כדעת רבינו תם שעוקץ השמאלי מעכב, ודלא כשיטת רש"י שאף בלא עוקץ שמאל הרי היא כשרה.

[משנ"ב ס"ק קיט]

והוא הדין מ"ם פתוחה שפכתו כ' ו' בלי משיכת התג שביניקהם¹⁶⁰.

160 ולענין שתי אותיות הסמוכות זו לזו עד שתינוק קוראן כאות אחת, כגון האותיות כ"ף וי"ו הנקראות על ידי תינוק כמ"ם, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' ח אות ב) שהלכה כשו"ת מהרש"ג

הַלְכוּת תַּפְּלִין סִימָן לַב

ביאורים ומוספים

לכתחילה. אכן אם אין לאדם תפלין אחרות, מותר לו להניח את אלו לכתחילה.

[משנ"ב ס"ק קכב]

אם ארבע שהקראת להתינוק¹⁶⁴.

164) אכן לגבי הדין של צד"י שיש בו הפרדה בין הי"ד לנ"ן, כתב בביה"ל (ד"ה אות) שלכתחילה בודאי נכון להראותה לתינוק.

[ביה"ל שם]

ולדעת ה"ח ברחוק א"ת¹⁶⁸.

168) ובמשנ"ב לקמן (סי' לו ס"ק י) כתב שהוא בשיעור שאדם בינוני מכירו מעל גבי הבימה, וראה מה שכתבנו שם.

[משנ"ב שם]

הולכין אֲתָרָיו לְהַחֲמִיר וְאֵין יָכוֹל לְתַקְּנָם¹⁶⁵.

165) וכעין המבואר בביה"ל לעיל (סט"ו ד"ה כשר) בשם השיירי כנסת הגדולה, שאף במקום שאין צריך להראות את האות, מ"מ אם הראו לו את האות ולא קראה כד"ן, הרי זה פסול (וכן מבואר לקמן במשנת סופרים אות ו"ח).

[משנ"ב ס"ק קכח]

אָבֵל בְּהַאי דְּהַשְׁלָחִין עָרוּף לֹא מַקְרִי שְׁלֵא קְסָדְרָן, כִּינן שְׁגָם עֲכָשׁוּ הַקְּתָב הוּא בְּשֵׁר, וְמֵה שְׁמוּסִיף עָלָיו אֵינוֹ אֶלָּא מְשֻׁמְרוֹ שְׁלֵא יִתְמַחַק יוֹתֵר¹⁶⁹.

169) ולענין מריחת חומר שקוף בלתי נראה לעין על גבי האותיות כדי שישתמרו מטשטוש ומחיקה, צידד בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' רכט) שמותר, ואין החומר נחשב ככתב בפני עצמו, מפני שאינו בא אלא לנאות את הכתב הקיים, ולפיכך בטל הוא אליו, ובפרט שהאותיות שנכתבו בדיו ניכרות דרך החומר השקוף [ראה ביה"ל לעיל סי' ד"ה טפת, שספר תורה שנפלה עליו שעוה והאותיות ניכרות מתוכה, הרי הוא כשר].

[ביה"ל ד"ה אות אחת]

וְלַעֲנֵן נֶקֶב הָלֵא קִימָא לֵן דְּנֶקֶב שְׁהֲדִי עוֹבֵר עָלָיו אֵינוֹ נֶקֶב וְאֶפְלוּ נְרָאָה כְּנֶגֶד הַשְּׂמֵשׁ¹⁶⁶.

166) מבואר מדבריו, שנקב דק שאינו ניכר אלא כנגד השמש אינו פוסל את האות, אף על פי שמחמתו נפסקה האות לשתיים. וראה מה שכתבנו במשנ"ב לעיל ס"ק לב ו-מג. והחזו"א כתב (או"ח סי' ח ס"ק ח), שכל שאין דיו בכל רוחב האות הרי היא פסולה, ואפילו בהפסקה דקה.

[ביה"ל ד"ה מכירם]

וְעַל-כֵּלֵּי פְּנִים נְרָאָה לְסַמֵּךְ עַל זֶה בְּשַׁעַת הַדְּחָק לְהַקֵּל דְּמַהְגֵּי תִינוּק¹⁶⁷.

ואם בשעת הכתיבה לא היה הדיו שחור ממש אלא היה נראה כחום מחמת שנכתב בדיו המועט שנשאר בקולמוס, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' קמח) שמותר לתקנו על ידי שיעביר עליו עוד פעם דיו [כסדרן], שאף שבשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' יח) אסר מצד שהנכתב יהיה חציצה בין הכתב העליון לבין הקלף, מ"מ להלכה נראה שמותר הדבר, מפני שהכתיבה השניה רק מחזקת את הצבע הטבעי של הדיו הקיים, ובפרט שבשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רנו) נחלק על האלף לך שלמה.

167) אכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' ח אות ו), שמאחר וכמה מגדולי הפוסקים חוששים לדעת הפ"מ, הרי דין שאלה זו כד"ן שאלה שהורה בה חכם, והמדקדק במעשיו לא יעשה כן

הלכות תפלין סימן לב

נ באר הגולה

י מרדכי בשם ר"י
ורא"ש בתשובה
כ תרומת הדשן

*מכירם, שאף-על-פי שכתב לפניהם כול לחזור ולתקנם, דכיון דצורת האות היתה נפרדת ליכא משום כתיבין שלא כסדרן. (קכג) ויש מי שאומר דהוא הדין אם חותבא (מ) דח"ת למעלה אין נוגעין זה לזה אף אין נפר (קכד) להדיא פרידתן, אף-על-פי שהתינוק קורא שני ייני"ו (קכה) מפר להדביקים: כו *אם אותיות של שם (קכו) דבוקות (מא) יכול (קכו) להפרידם: כז *אותיות ותבות (מג) [מג] (קכה) שגממקו קצת, אם רשומן נפר בליקף

באר היטב

(מ) דח"ת. תפלין שח"ת שלהם כמין ד' הו' כזה ר' או איפכא כזה ר' ו' לפסלם, ויגרד מן הד' עד שישענה ד', ולא הוי שלא כסדרן, עין מ"א סימן לו ס"ק ג, וכן פתחיה בתשובה על תפלין שנמצאו מלת 'בניכס' בשני כפ"ין כזה: בניככס, ויגרד כ"ף השנה מכל וכל ויארץ ק"ף ראשונה עד שאיעז סמוך למ"ם, אבל לא יגרד מ"ם, ויגשש מן ה"ף השנה מ"ם, דהוה שלא כסדרן, שכנה"ג בהגהת הטור, עין תשובת דרכי-עם סימן א ובצננות הגרשני סי' פכ. אם עשה ח"ת קצת ר"י, כזה ל', כשרה, ואפלו האריך בה בסוף שפיר עד שאינה מרובעת כשרה, עין בסימן לו ס"ג: (מא) יכול להפרידם. מעשה שהיה רגל הגויין פשוטה דבוק לגנה של ה"א המכוננת תחמיה, וסימה ה"א מעקר שם הנכבד והגורא, יש להכשיר בשעת הדחק ע"י גרידת קצת רגל הגויין ובלבד שלא יגע הסכין באותה נקדה אחרונה המדבקת אות הגויין עם הה"א הקרושה, שיויר כנה"ג: (מג) שגממקו קצת.

שערי תשובה

ועין ביד-אפרים פירוש דברי המג"א כזה: [מג] שגממקו. עכ"ט, ובתשבי"ז ח"א סימן קכו ות"ג סימן קצג אסור העברת קלמוס על השם, וקמב כב"י שבתה"ד סימן מח לא משמע כן, אף בדברי הרמב"ן והריטב"א והר"ן בגטין

משנה ברורה

אבל אם אין פרידתן נפר להדיא עד שמשפכל בה, אין צריך להראות להתינוק. ומכל מקום אם ארע שיקרא להתינוק⁽¹⁶⁴⁾ ולא קרא לו אות, הולכין אחריו להחמיר ואין יכול לתקן⁽¹⁶⁵⁾ [כמו שכתב הפריימקדום]: (קכג) ויש מי שאומר. אין כאן מחלוקת (קכס) רק חדרוש דין: (קכד) להדיא. דאם היה נפר להדיא, הרי זו הפסידה עקר צורתה, וכמו שכתבנו בסעיף-קטן כ: (קכה) מפר להדביקים. דאין התינוק מרגל כח"ת כזה, דאפלו המכשר כתקונו יקראהו ב' ויניין: כו (קכו) דבוקות. בין למעלה ובין (קכו) למטה. והני מלי שנדבוק בעת הפתיכה, אבל אם נדבוקו לאתר גמר הפתיכה אסור להפרידם, ועין בבאור הלכה: (קכז) להפרידם. ואין בו משום אסור מחיקה כיון שמתקן כזה: וכל-שכן אם היו דבוקות לאותיות אחרות דמתר להפריד האותיות האחרות מהם בכל גווי, ובלבד שיזהר שלא יגע הסכין באותה נקדה אחרונה המדבקת עם השם [בה"ט בשם שכנה"ג. ומה שכתב "בשעת הדחק", זה אינו, להמעיין שם]:

באור הלכה

דהמעין שם דבריו יראה דיותר מספיר לו להתרומת-הדשן כתרועו הראשון דלא פליג אהר"ם, ולא קאי הרא"ש אהא דכתב בסר הכי. ואם כן נחזי אנו, הרי הרא"ש כלל ברין זה אסורק גס"ן הידידין שאחורי העד"י, דזה לשונו שם: הנקדה שעל האל"ף שהיא כמין יוד"י צריך שהגע בו, וכן הי"ד שבתוך השי"ן והע"ו ואחוריו העד"י, ואם לא נגעה בו נשפית צורת האות. ומפשטא דלשנא דהתרומת-הדשן והבית-יוסף משמע דלא קאי הרא"ש כלל במה דסובר שאין להם שום תקנה אהא דכתב במר הכי, ומה דנקט התרומת-הדשן יוד"י שעל האלפ"ן ושני"ן לבר, אטו כי וכלא ליחסיב וליזיל: תדע, דלא נקט גס"ן יוד"י שעל העיני"ן ורגלי התרו"ן. והאיר הקרושה ברוח-הוא עני ומצאתי יותר מפרש בתרומת-הדשן סימן רל שמשפספס שם בגט שלא היו נוגעין הי"ד שבאל"ף ושכש"יין ושאווריו העד"י והיו סמוכות בקרוב עד שהתינוק קראם יפה, עין שם, ומשמע שם בקריא דבכל אלו שם אות עליה כיון דנפר האות אפלו התינוק, ורק נפקלו בתפלין וכוונות, ומשפספס שם לפסלם אפלו בגט משום דכענין לכתב האותיות כמו שנתנו למשה מסיני כל האותיות מתקבין גוף אחד חוץ מן הה"א וקו"ף, אם-כן נראה ברור לפי זה דלפי מה דנקמא לן דלענין שלא כסדרן בתפלין ומנוחת מפר למקן ביד"ש השי"ן והע"ו שאינם נוגעין, משום דכיון דהתינוק קוראו לאות שם אות עליו ומקרי ערוך עקר עורתו עליו, אם-כן הוא הדין גמי ביד"ש שאחורי העד"י. נחזר לענינא דהמפל אלו שהוכתנו מנכח לקריא דהא דהנפקס היה בו שלא היה נפר פרידתו להדיא עד שמשפסל בה היטב, והתינוק קוראם יפה, אפלו אם ארע כהאי גונא בעד"י בין הי"ד שאחוריו להגויין שלו וכל כהאי גונא מפר למקן, דלא מקרי זה אות שחילוק לשפי אותיות ונאפשר דאין צריך גס"ן להראות להתינוק באופן זה, דבדודאי יקרא יפה, ודומיא דח"ת שכתב השלחן-ערוך עוד מעט בו ראתה התינוק, אף לכתחלה בנדאי גזון להתראות להתינוק. וכן ראיתי יודא באינה אחרונים שמצדדים להקל בלא נפר להדיא הפרידתן והתינוק קורא לאות, על-כן נראה לי דבמקום הדחק יש לסמך על כל זה להקל כשיהיה מפר למקן, וידלא כפריימקדום. ודע עוד, דאם התפסק דק מאד עד שאין נראה רק כנגד השמש, כשר אפלו לדבריי הפריימקדום ואין צריך שום חקון, דבדודאי לא גרע תפסס מאם היה נקב כזה באותו מקום, ולענין נקב הלא קימא לן דנקב שהיה עובר עליו אינו נקב אפלו נראה נקבין כמקבלי⁽¹⁶⁶⁾, וכמו שכתבנו לעיל במשנה ברורה סעיף-ע"ב לב; ובודאי אפלו אם אקרע זה בעד"י בין הי"ד לגויין וכהאי גונא גס"ן לא חשיב נקב; דאי לא הכי אפאי אמרו (בשבת קח ע"א) פותחין תפלין על גבי עור של עוף שהורו אף הדעור תלחולו מחלחל, כשיש דהו רב נקב שהיה עובר עליו, ליחוש דלקא אתרמי הנקב בעד"י בין הי"ד לגויין או כשי"ן במקום שמשלוקו לעינין יי"ן וכהאי גונא? אלא ודאי דנקב כזה לא חשיב נקב כלל. והרועה להחמיר בהפסק דק כזה די שיתמיר להצריכו תקון, אבל חלילה לפסל התפלין משום זה: * מכירם שאף-על-פי וכו'.

הנה מפשטא דלשנא דהשלחן-ערוך מוכח דמירי אף בגרר להדיא הפרידתו, וכמו שהוכיח הגאון ר' עקיבא איגרי בחלושיו, דלא כפריימקדום באש"ל אברהם בסוף צורת האותיות. ומה שהביא הפריימקדום ראינו לזה מפה שכתב הבית-יוסף בסוף סימן לו בדבריו המפתיל מ"כ וכו': ואם הוה ספק להדיא עד שיקרא שני ייני"ו, ולא אמרין דהתחטטרת מוכיח עליה, מה שאין כן כזה דעל-ידי שנקר להדיא הפרידתה לא אכר עדין מפנה עקר תמונתה לן זמן שאינה תלוקה כל-כף עד שהתינוק לא יכיר תמונתה. גם לפי מה שהוכחנו למעלה דאות שחילוק לשפי אותיות מניד ונקא בגרר להדיא הפרידתה, ממילא מוכח דרין זה דיספא איגרי גס"ן ככהאי גונא, דאפלו נפר להדיא מהני תינוק לענין חקון, ועל-כ"ל פליג נראה לסמך על זה בשעת הדחק להקל דמהגי תינוק⁽¹⁶⁷⁾, וכמו שכתב הגאון ר' עקיבא איגרי בדרישו דהורה כן למעשה בשעת הדחק; ומה שכתב לבסוף וצריך עיון לדינא, נראה לי שהוא מלשון הפריימקדום שם פתיחה בסוף דבריו שמשפספס שם "וצריך עיון", דאם לא כן יסתר לא ענינו, שכתב שחורה כן למעשה. וכן מכל מקום נראה לי בלשונות דהאי גאון ר' עקיבא איגרי מודה היכא שהפסקו גדול כל-כף עד שנפר נראה לעין כל מרחוק, דכזה הרי אנו רואין שאכר צורתו לגמרי ולא עדיף מצד"י שכתבו יוד"י ולא מהני לזה תינוק, וכעין זה ראיתי באחרונים שהביא בשם תשובת פרח משה אהרן, חלק ב סימן טו, שכתב: אם ברחוק מכירים שהוא רוח ואינו מגיע לגוף האות, לדעת הבית-יוסף בסימן לו ברחוק ד' אמות ולדעת הב"ח ברחוק אמה⁽¹⁶⁸⁾, בזה נדאי אין לסמך על תינוק; אבל אם נרחק לכל מר כדאית לה אנו רואין שהוא אל"ף ושני"ן, רק שגממקבין עינינו רואין רוח, ותינוק קורא אליין או שי"ן, שפיר נוכל לסמך עליו, עד כאן לשונו: * אם אותיות של שם וכו'. עין במשנה ברורה שכתבנו "והני מלי שנדבוקו וכו'" נודע ביהודה בחלק יורה-דעה בסימן קטט, וכמו שכתב שם השעם דשמוא הלכה כמתרין שם * אף התיי"ו דלא בעי מקף גרר אף בת קמחיה. ונראה לי פשוט דאם משפספס שם נעשה יפה וכל הפריימקדום משמע ספק-ספקא, דשמוא נעשה בעת הפתיכה, ואם חמצי לומר נעשה אחר-כך שפא להלכה כמתרין א' של הבית-יוסף לעיל בדגנייה טו דבגנייה אין חלוק, ואפלו כמתרין כמתרין ספק-ספקא

שער הציור

(קכס) ט"ו: (קכו) פריימקדום: (קכז) (קכז) מגן אברהם: (קכח) בית-יוסף: (קכט) מגן אברהם: (קל) פריימקדום: